

УДК 159.94

Сергієнко Н.П., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ, e-mail Sergienko@nuczu.edu.ua

Дегтярьова С.О., магістер соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСІБ БЕЗ ПОСТІЙНОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

У статті представлений аналіз теоретичних підходів до проблеми мотиваційної сфери осіб без постійного місця проживання. Проведено дослідження по вивченню особливостей жіночої та чоловічої безпритульності, виявлені причини появи осіб без постійного місця проживання.

Ключові слова. Мотивація, мотиваційна сфера, люди без постійного місця проживання.

Sergienko N. P., k. psychol. nauk, dozent, dozent kafedry psichologii deyatel'nosti v osobennykh usloviyakh NUGZU, e-mail Sergienko@nuczu.edu.ua

Degtyareva S. A., magistr social'no-psichologicheskogo fakul'tetu NUGZU

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ ЛЮДЕЙ БЕЗ ПОСТОЯННОГО МЕСТА ПРОЖИВАНИЯ

В статье представлен анализ теоретических подходов к проблеме мотивационной сферы людей без постоянного места проживания. Проведено исследование по изучению особенностей женской и мужской бездомности, выявлены причины появления людей без постоянного места проживания.

Ключевые слова. Мотивация, мотивационная сфера, люди без постоянного места проживания.

Sergienko N. P., k. psychol. Sciences, associate Professor of psychology of activities in special conditions of nuczu, e-mail Sergienko@nuczu.edu.ua

Degtyareva S. A., magister of social-psychological faculty NWHSU

Gender Features Motivational sphere of people without constantly place of accommodation

In the article presented analysis Theoretically approaches for problem Motivational sphere without people constantly place of accommodation. A Study on Study Features zhenskoy Statistics and homelessness, vyavleny Causes appearance without people constantly place of accommodation.

Keywords. Motivation, motyvatsyonnaya area without people constantly place of accommodation.

Актуальність проблеми полягає в тому, що сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується нестійкістю, невизначеністю довгострокових економічних програм, непослідовністю їх виконання. У ситуації становлення ринкових відносин, політичної нестабільності, поглиблення економічної кризи населення перебуває в стані невпевненості у завтрашньому дні. Економічна ситуація в країні складається не на користь широких верств населення, велика частина якого перебуває за межею бідності.

Особливу тривогу суспільства викликають громадяни, положення яких характеризується не просто бідністю, але відсутністю житла, роботи і деградацією особистості. Безпритульність постає як соціальне явище, у виникненні якого зосереджені як суб'єктивні, так і об'єктивні причини. Опинившись на узбіччі життя, безпритульні відчують моральні та матеріальні нестатки, фізичні страждання. Відкинуті суспільством і перебуваючи в екстремальних умовах існування, вони потребують соціальної допомоги та підтримки. Будучи змушеними перебувати в антисанітарних умовах, безпритульні самі можуть служити джерелом інфекційних захворювань. Не маючи засобів існування через відсутність місця роботи, вони можуть вступити на кримінальний шлях, ще більше посилюючи своє соціальне становище.

Безпритульні - категорія осіб, які не мають житла. Безпритульність - одна з глобальних проблем людства, що полягає у відсутності можливості забезпечення житлом великої кількості жителів планети і породжувана різними причинами глобального, регіонального та місцевого значення, як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Безпритульність може мати характер хронічний або ситуаційний; також, може бути добровільною або вимушеною [7].

Однією з причин появи осіб без постійного місця проживання є різке погіршення соціально-економічного становища в країні, труднощі або неможливість адаптації частини її населення до нових умов життєдіяльності. У безпритульних це проявляється у відсутності прагнення до самостійного прийняття рішень, в нездатності до активної діяльності, небажанні працювати, причому самі вони в цьому не зізнаються (неадекватна самооцінка), а

вважають, що своїм тяжким становищем вони «зобов'язані» різним привхідним обставинам.

Реальне число безпритульних людей в окремих країнах та у світі в цілому залишається невідомим, вважається, що воно перевищує офіційні дані в 2-3 рази. Безпритульність призводить до стресу, психічних розладів та зловживанню психоактивними речовинами, особливо алкоголем, хоча все це може бути наслідком проживання на вулиці.

Існує досить велика кількість досліджень, присвячених проблемі безпритульних людей. Особливо це стосується соціологічних досліджень, спрямованих на вивчення загального положення безпритульних в сучасному суспільстві, такі як Ф.Бородкіна, М. Тихонова, М.Астоянц, М.Локшіна, Р.Ємцова, Н.Черніной, С.Ярошенко, Е. Ярською-Смирнової, П. Штомпки, К. Еммануелло, С. Стівенсон, Е. Керс, В. Альтшулер, А. Кашин, С.Кравченко, Я.Гилянський, Н. Рімашевський, А. Овсянникова, А. Юдина, Л. Алексєєва та ін.

Проблема бродяжництва, зокрема, і бездомності в цілому, як одна з найбільш актуальних, займає соціологів, психологів не тільки в даний час і не тільки в Україні. В умовах сучасного суспільства, в період становлення і зміцнення ринкових відносин створюється передумова до формування особливої категорії громадян, які в силу надзвичайних обставин перебувають в екстремальній ситуації. Необхідний пошук шляхів, якщо не усунення, то хоча б послаблення інтенсивності розширення в суспільстві цієї категорії людей. Ця обставина виправдовує доцільність проведення дослідження, де безпритульна людина розглядається як об'єкт саме психологічного вивчення для подальшого вироблення професійної стратегії роботи з ними.

Мета роботи - вивчити гендерні особливості мотиваційної сфери осіб без постійного місця проживання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під мотивацією в психології розуміють сукупність психологічних процесів, які спрямовують поведінку людини. Мотиваційні процеси лежать в основі активності людини та її

психічного функціонування, вони визначають той чи інший напрям людської поведінки, її траєкторію. Кожна людина є істотою, яка бажає, але рідко досягає повного завершеного задоволення всіх своїх потреб. Якщо в житті людини і виникає момент " мотиваційного затишшя ", коли їй властива повна відсутність бажань та потреб, то такий момент є надзвичайно коротким або ж свідчить про порушення особистісного функціонування. Заспокоєння однієї актуальної потреби викликає приход іншої. Всі люди завжди чогось бажають і є мотивованими на пошук особистих цілей, однак мотиваційні процеси відзначаються яскравою своєрідністю й утворюють осередок структури особистості [5].

Мотивація - це складний психологічний феномен, що викликає безліч суперечок у середовищі психологів, які дотримуються різних психологічних концепцій. Тому і існує безліч теорій та моделей мотивації.

На думку, С.С. Занюка, мотивація - це сукупність факторів, що спонукають, визначальну активність особистості; до них відносяться мотиви, потреби, стимули, ситуативні фактори, які детермінують поведінку людини [5].

С.Д. Смирнов розглядає мотивацію як спонукання, що викликають активність організму й визначають її спрямованість [1].

З погляду В. Е. Мільмана, у структурі особистості є два види мотивації: продуктивна і потребова.

Вітчизняні психологи в розумінні й у самому визначенні мотивації виходять із положення про єдність динамічної й змістовної сторін мотивації. С.Л.Рубінштейн дає наступне визначення: «Мотивація - це через психіку детермінація, що реалізується,» і далі уточнює: «Мотивація - це опосередкована процесом її відображення суб'єктивна детермінація поведінки людини миром. Через свою мотивацію людина вплетена у контекст дійсності» [1].

Крім того, як писав С.Л. Рубінштейн, у потребі міститься активне відношення, що спрямовує людину на перетворення умов з метою задоволення потреби. Таким чином, потреба пояснює, звідки береться енергія [1].

Безпритульні - соціальна група, сформована в результаті відсутності у громадян житлових приміщень та реєстрації за місцем проживання або за місцем перебування [2].

Те, що бездомні є, ні для кого секретом не є. Ставлення до них у суспільстві різне, здебільшого негативне. Може саме тому кількість таких людей в нашій країні збільшується з кожним роком.

Причини безпритульності можуть бути різні: соціальні та демографічні зміни в суспільстві; недостатня кількість житла, брак дешевого житла; безробіття; низький дохід багатьох сімей і окремих громадян та інші.

С. А. Стівенсон у своїй роботі «Про феномен безпритульним» пише, що безпритульним людям часто важко сформулювати і висловити певні плани того, як покинути вулицю.

Я.І. Гилинський, відомий девіантолог, каже, що існує зв'язок між безпритульністю і відсутністю можливості у людини знайти своє місце в суспільстві. Причинами безпритульності він називає недоліки особистісного розвитку, порушення соціалізації, які в сукупності із соціальними факторами, такими як наявність інституту прописки, безробіттям, тягнуть людину в безпритульність [2].

Багато вчених розглядають проблему безпритульності лише як соціальний фактор, не беручи до уваги психологічну складову. Хоча вона являється невідомою частиною, а можливо і вирішальною частиною при дослідженні такого явища як безпритульність.

Безпритульність призводить до стресу, психічних розладів та зловживанню психоактивними речовинами, особливо алкоголем, різних видів захворювань, депресії та інше.

Виклад основного матеріалу. Безпритульні з'явилися, напевно, з того моменту, коли виникло поняття «будинок». Однак, відомості про безпритульність і про ставлення до цього явища суспільства до XVII століття дуже мізерні. З найбільшою вірогідністю можна стверджувати, що безпритульні

і жебраки найчастіше знаходили притулок і допомогу в численних монастирях і храмах.

Так в «Словнику російської мови» С.І. Ожегова бездомний трактується як «людина, яка не має житла, притулку» [6].

Умовно безпритульних можна класифікувати на 3 основні групи:

1 група - особи, котрі стали на шлях бродяжництва під впливом життєвих і сімейних обставин (неможливість проживання в сім'ї, хвороби, самотність, старече слабоумство), - як правило, працездатного віку;

2 група - особи, які втратили житло у зв'язку з перебуванням у місцях позбавлення волі або з обманом при обміні або купівлі-продажу житла, втратили документи і не мають сил і засобів вийти із життєвої ситуації;

3 група - особи, як правило, працездатного віку, принципово не бажають трудитися, схильні до алкоголізму, що продали своє житло або втратили його з інших причин [4].

Виділяють основні причини осіб без постійного місця проживання. Однією з таких, причин є різке погіршення соціально-економічного становища в країні, труднощі або неможливість адаптації частини її населення до нових умов життєдіяльності. У безпритульних це проявляється у відсутності прагнення до самостійного прийняття рішень, в нездатності до активної діяльності, небажанні працювати, причому самі вони в цьому не зізнаються (неадекватна самооцінка), а вважають, що своїм тяжким становищем вони «зобов'язані» різним привхідним обставинам [2].

А.В. Якушев у своєму конспекті лекцій про соціальну роботу, говорить про наслідки тривалої безпритульності для людини. Це, насамперед втрата себе як особистості, різке зниження статусу, стрес, утруднена можливість самореалізації, відсутність нормального відпочинку і відновлення сил, можливі психічні розлади. За кордоном проведено набагато більше досліджень, присвячених проблемі безпритульності, цей феномен більше осмислений і вивчений. Соціолог Нік Магуайр виявив закономірність між безпритульними і травмуючими переживаннями

в дитинстві, зневагою, які мали більшість безпритульних людей, що згодом призводить до неадекватних способів подолання проблем, прийомом алкоголю і наркотичних речовин [7].

Парсон Т. пише, що самі безпритульні об'єднуються в групи не на підставі ідентичності «я - безпритульний», «ти - безпритульний», а на підставі інших ознак: ми випиваємо разом, ми вживаємо героїн, ми шукаємо роботу, ми вболіваємо і т. п. Тобто, найбільшу роль для об'єднання служить не безпритульність, а який-небудь інший, більш актуальний показник [7].

Люди в бідності, безхачінки завжди є соціально виключеними. Відзначають кілька моментів того, що відбувається з людиною в цій ситуації. Звичайні люди перестають помічати жебраків, безпритульних, проходячи мимо, вони не зупиняють свій погляд на них, відвертаються.

Ці люди, жебраки, випадають з поля загальної свідомості, наслідком чого стає втрата власної індивідуальності, знеособленість. Це більше не пан такий-то, а жебрак. Блідий, що опустився, зморщений, невиразно говорить, як всі жебраки. Вони знають, що їх не бачать і не чують, немов увесь інший світ укладений, по відношенню до них, у величезний чуттєвий контейнер. Так як вони не існують більше в погляді інших, їхні уявлення про самих себе розпливаються.

К. Еммануель пише, що у таких людей пропадає «ідеал Я», до якого потрібно було б якось ставитися, ці люди не прагнуть більш мати який бо вид [3].

Хоча явище бездомності є досить поширеним в українському суспільстві, ця тема є недостатньо обговорюваною. Ще рідше можна почути про явище саме жіночої бездомності. Це не дивно, оскільки жінки є менш «видимими» бездомними, ніж чоловіки. Образ бездомної людини часто пов'язують, по-перше, з негативним сприйняттям її як індивіда, який «опустився» або обрав «неправильний» шлях, а, по-друге, з образом чоловіка, оскільки саме бездомних чоловіків можна частіше побачити на вулицях міст. Наскільки таке сприйняття відповідає дійсності? І які особливості жіночої бездомності

залишаються «в тіні», коли про бездомних людей говорять лише як про чоловіків? На ці та інші питання намагаються дати відповіді багато вчених.

Чинниками жіночої бездомності можуть виступати абсолютна бідність, алкогольна залежність та залежність від наркотичних речовин, міграція до великих міст з периферії, де недостатньо робочих місць та інфраструктури, походження з дисфункційних сімей чи інтернатів, перебування у місцях позбавлення волі. Через неспроможність самотійно фінансово забезпечувати себе та дитину, жінка часто стає матеріально залежною від чоловіка, що призводить до високої ймовірності збіднення та бездомності у разі розірвання стосунків із партнером. Деякі жінки залишаються з чоловіками-кривдниками через страх опинитися на вулиці.

Однією з причин жіночої бездомності дослідниці та дослідники вважають «фемінізацію бідності». Серед причин «фемінізації бідності» виокремлюють дискримінацію жінок на ринку праці та репродуктивне навантаження, яке мають жінки в сім'ї. Світова практика ідентифікує насильство в сім'ї як одну з причин бездомності. Про те, наскільки великою є роль сім'ї в набутті жінкою статусу бездомної, свідчить ідентифікація жінок із «сімейною бездомністю», а чоловіків – із «одиначною бездомністю». Більшість бездомних жінок є бездомними разом із дітьми. Також велика кількість жінок перед втратою домівки зазнавала насилля в сім'ї. Але все-таки жінки є меншістю серед бездомних у багатьох країнах світу [8]

Переважна кількість чоловіків серед «видимих» бездомних призводить до створення образу бездомної людини як чоловіка певного віку [9].

Результатами безпритульності у дорослих людей в першу чергу є соціальне відчуження, втрата довіри до інших людей, ізоляція і вивчена безпорадність - переконаність безпритульних в тому, що вони не в змозі самі контролювати своє життя, щоб задовольнити свої базові потреби. До числа безпритульних, які страждають від надмірної віктимізації, стали жертвами жорстокого поводження жінки, частина з яких повідомляє про те, що вони піддавалися насильству в дитинстві. Такі жінки з причини своєї агресивності можуть самі виявляти

жорстокість по відношенню до своїх дітей без того, щоб вони їх до цього провокували [3].

Роботою з безпритульними людьми в різних країнах займається велика кількість некомерційних організацій, як світських, так і релігійних. Переважна більшість з них надають матеріальну та гуманітарну допомогу, що те саме підтримуючої терапії - «ми не даємо клієнтам померти, але й не лікуємо їх». За останні кілька років, багато з таких організацій почали піднімати на державному рівні впровадження програм ресоціалізації. Однак для більшості, це стало над завданням, яке виявилось вище їх власних можливостей, або безсистемним просуванням до невизначеної мети.

Програма ресоціалізації є комплексна, багаторівнева система. Сюди входять і соціальний супровід, і медична допомога, і матеріальна підтримка. Всі перераховані вище компоненти є вельми зрозумілими - за наявності фахівців певного рівня, система може працювати досить ефективно. Але у всіх цих елементах не задіяна особистість людини. Адже саме вона найбільше постраждала за роки перебування на вулиці і саме їй потрібна ресоціалізація.

Висновки. З аналізу досліджень безпритульних людей ми можемо зробити припущення про те, що розвиток діяльності людей, до того, як вони потрапили на вулицю, йшов за «нормальною» схемою. Однак, внаслідок життєвої кризи, а також, ряду обставин, люди опинилися в ситуації безпритульності. Виходячи з наведених даних, ми можемо зробити висновок про те, що у людини, що мала до цього більш-менш позитивний соціальний досвід, і вимушеного жити в ситуації постійного негативного соціального досвіду, відбуваються зміни у внутрішньому світі людини.

Особистість безпритульного, її характеристики і реальні потреби мало вивчені в дослідженнях, окремого напрямку в психології з даного питання не існує. Хоча логічно припустити, що саме даній темі слід було б приділяти більш пильну увагу для успішного вирішення проблеми ресоціалізації безпритульних людей.

Ситуація в дослідженні даної проблеми залишається стабільною протягом останніх років: особи без постійного місця проживання, люди цікаві соціологічними дослідженнями, медичним, проте займають далеко не перше місце в дослідженнях психологічних. Фактично немає жодного дослідження, що розглядає особистість безпритульної людини в її цілісності, психологію цих людей.

Список використаних джерел

1. Валюнас В. К. Психологические механизмы биологической мотивации / В. К. Валюнас. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1986. – 208 с.
2. Гишинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я. И. Гишинский. – СПб.: Питер, 2004. – 518 с.
3. Кабаченко Н. Система підтримки та допомоги бездомним / Н. Кабаченко. // Соціальна політика і соціальна робота. – 2003. - № 1. – С.61-73.
4. Коваленко Е. А. Бездомность: есть ли выход? / Е. А. Коваленко, Е. Л. Строкова. – М.: Институт экономики города, 2010. – 128 с.
5. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А. Г. Маслоу. – М.: Евразия, 1999. – 478 с.
6. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Оникс, 2008. – 736 с.
7. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М.: Аспект- Пресс, 1997. – 270 с.
8. Пачи П. Гендерные проблемы в странах с переходной экономикой / Пнерелла Пачи; Пер. с англ. – М. Издательство «Алекс», 2003(второе издание) – 188с.
9. Петрова Р.Г. Гендерология и феминология: Учебное пособие. – 3-е изд. / Р. Г. Петрова. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007. – 232с.

Homeless people - is a social group, forming as a result of being away from living quarters and registration.

Public attitude for this people are different, but almost always is negative. Maybe that way, quantity of these people is grown up every year. Reasons of "homeless" can be different: social and demographic changes of community, deficiency of habitation and too high price for habitation; jobless, lower quality of life and etc.

A lot of scientists consider this problem only as a social factor without psychological component. Although it is essential part of research of this problem. "Homeless" leads to stress, psychologic frustration and alcoholism and depression.

We had chosen the topic of research, because motivation - is an activity that activate people to achieve the goal. Motivation as a driving force of human behavior, of course, is a leader in the structure of the individual which is covering its main structural features: orientation of the personality, character, emotion, ability, activity and psychological processes.

In today's society, during the formation and strengthening period of market economy, is created a precondition in formation of a special category of citizens, with are in an emergency situation. The necessary find ways to, if not eliminate, attanuation of intensity of expansion in the community of such people.

We soght, that this work is directed of rising internal motivation, informing their goals and problems for homeless people.